

İrade ve Kader Arasında: Dr. Ethem Bakar'ın (1877-1945) Biyografisi ve Düşünce Dünyası*

Ömer Faruk Can

Özet: Bu çalışma, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin sancılı zihniyet dönüşümünü, dönemin Tıbbiyeli aydın tipolojisinin karakteristik bir örneği olan Dr. Ethem Bakar (1877-1945) üzerinden tahlil etmektedir. Selanikli, Fransa eğitilmiş ve pozitivist bir hekim olan Bakar, bilimi toplumsal bir kurtuluş reçetesi olarak gören kuşağının tipik bir temsilcisidir. Çalışma, uzun yıllar Jules Payot'nun bir tercümesi sanılan *Terbiye-i İrade*'nin, Bakar'a ait özgün bir telif eser olduğunu birinci el kaynaklarla teyit ederek, müellifin bu eserle “kendi kaderini tayin eden rasyonel birey”i inşa etme çabasını merkeze almaktadır. Bununla birlikte aile arşivleri, hususi evrak ve sözlü tarih verilerine dayanan bu araştırma, Bakar'ı sadece kamusal alandaki bilimsel kimliğiyle değil, Sabetayist (Avdetî) kökeninin getirdiği “suskunluk yükü” ve evlat acısıyla yaşadığı trajedinin dönüştürdüğü “mahrem” kimliğiyle birlikte ele almaktadır. Makale, irade ve bilimle her türlü kaderin yenilebileceğine inanan Cumhuriyet modernleşmesinin, insanî olan (yas, ölüm ve kimlik) kar-

* Bu makale, 5-7 Eylül 2025 tarihlerinde Üsküp/Kuzey Makedonya'da düzenlenen 5. Uluslararası Balkan Çalışmaları Kongresi'nde sunulan “Selanik'ten İstanbul'a Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Doktorun Hikâyesi: Dr. Ethem Bakar (1877-1945)” başlıklı bildirinin, yeni bilgi ve belgelerle genişletilmiş hâlidir.

“” Can, Ö. F. (2026). İrade ve kader arasında: Dr. Ethem Bakar'ın (1877–1945) biyografisi ve düşünce dünyası. *Journal of Balkan Studies*, 6(1), 9-36.

✉ Assist. Prof. Dr., Sakarya University, Sakarya, Türkiye, omerfarukcan@sakarya.edu.tr

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-3024-524X>

🔗 <https://ror.org/04ttnw109>

📄 Balkan Studies Foundation
DOI: <https://doi.org/10.51331/A066>
Journal of Balkan Studies, 6 (1), 2026
balkanjournal.org

Received: 04.12.2025

Revision: 22.01.2026

Accepted: 31.01.2026

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

şısında yaşadığı ontolojik gerilimi ve bu sürecin öznelere üzerinde meydana getirdiği ruhsal maliyeti, Dr. Ethem'in şahsi hikâyesi üzerinden ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Terbiye-i İrâde*, Dr. Ethem Bakar, Tıp Tarihi, Biyografi, Sabetaycılık, Modernleşme

Abstract: This study analyzes the painful intellectual transformation during the transition from the Ottoman Empire to the Republic through the portrait of Dr. Ethem Bakar (1877-1945), a characteristic example of the *Tıbbiyeli* intellectual typology of the era. Bakar, a Salonica-born, French-educated, and positivist physician, represents a generation that viewed science as a prescription for social salvation. Confirming through primary sources that *Terbiye-i İrâde* (The Education of the Will)—long assumed to be a translation of Jules Payot's work—is an original monograph by Bakar, this study focuses on the author's effort to construct a "rational individual who determines their own fate". However, drawing on family archives, private papers, and oral history data, this research analyzes Bakar not only through his public scientific identity but also through the private identity transformed by the "burden of silence" imposed by his Sabbatean (*Dönme*) origins and the tragedy of his son's passing. Ultimately, the article demonstrates the ontological tension experienced by Republican modernization—which believed that fate could be conquered by will and science—in the face of the human condition (grief, death, and identity), as well as the psychological cost imposed by this process on the subjects, through the lens of Dr. Ethem's personal story.

Keywords: *Terbiye-i İrâde*, The Education of the Will, Dr. Ethem Bakar, History of Medicine, Biography, Sabbateanism, Modernization

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun sonları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş devri idari, siyasi, fikri ve içtimai pek çok değişim ve dönüşüme sahne oldu. Tanzimat'tan itibaren ivme kazanan bu değişim ve dönüşüm süreci, zaman zaman radikal denebilecek seviyelere ulaştı. II. Meşrutiyet ile beraber görünürlüğü artıp yaygınlaşan modernleşme çabaları, Cumhuriyet'in ilanını müteakip daha sistemli bir toplum mühendisliği mahiyetine büründü. Bu geçiş süreci, tarih yazımında daha ziyade siyasi sınırlar, kurumsal yapılar ve hukuki düzenlemeler üzerinden okunageldi. Oysa Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan bu dönüşüm, devlet mekanizmasından ziyade, esas olarak bireylerin zihin dünyalarında ve gündelik hayat pratiklerinde tecelli etmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet devrinin "yeni insan" ve "yeni toplum" tasavvurunu anlamak, soyut tarihsel anlatıları somutlaştıran biyografik mikro-tarih

çalışmalarına odaklanmayı zorunlu kılar. Zira büyük tarihsel kırılmalar, devri idrak eden öznelere hayat hikâyelerinde, entelektüel üretimlerinde ve hatta şahsi trajedilerinde gizlidir. Bu bağlamda, imparatorluğun kozmopolit liman kenti Selanik'ten ulus-devletin en büyük kentine uzanan hayatıyla Dr. Ethem Bakar, dönemin ruhunu (*zeitgeist*) anlamak adına müstesna bir laboratuvar sunmaktadır.

Yüzünü Batı'ya dönmüş, Avrupa'da ihtisas yaparak pozitivist iklimi solumuş “Tıbbiyeli” elitler, söz konusu geçiş sürecinin en karakteristik taşıyıcılarıdır. Zira modern bilimin temsilcileri olarak yeni rejimin dünya görüşünün teşekkülünde kayda değer roller üstlenen bu kuşak için hekimlik, bedensel hastalıkları iyileştirmenin yanı sıra, toplumsal bünyeyi bilimsel metotlarla tedavi etme misyonudur. Nitekim Dr. Abdullah Cevdet deyince, bir göz hekiminden ziyade, Ludwig Büchner'den yaptığı çeviriler ve *İctihad* dergisindeki yazılarıyla biyolojik materyalizmin, pozitivist düşüncenin müdâfii bir figür akla gelir (Hanioğlu, 1988: 90-92). Keza, teşkilatçı kimliğiyle öne çıkan Dr. Nazım Bey, hekim kimliğini komitacı bir siyasal aktivizme tahvil ederek İttihad ve Terakki'nin “eylem adamı” olmuştur (Eyicil, 2006: 40, 44). Bu isimlerin yanına, sivil toplum, hemşirelik ve kadın sağlığı alanlarında öncü rol oynayan Dr. Besim Ömer Akalın, tıpla bilim tarihini felsefi bir derinlikle ele alan Dr. Adnan Adıvar gibi “hekim-aydın” figürlerini de eklemek mümkündür. Bu “kurucu ve dönüştürücü” kuşağın asli bir üyesi olan Dr. Ethem Bakar, modernleşmeyi gündelik hayata ve birey ahlakına indirme çabasıyla çağdaşlarından ayırır. O, devrinin popüler isimleri gibi büyük siyasi manifestolara başvurmak yerine, kaleme aldığı *Terbiye-i İrade* eseriyle “kendi kaderini tayin eden rasyonel birey” idealini inşa etmeye çalışmıştır.

Yakın dönemde literatüre kazandırılan bir çalışmayla (Can, 2023), *Terbiye-i İrade*'nin Jules Payot'nun bir tercümesi değil, Dr. Ethem'e ait özgün bir telif olduğu ortaya konulmuş ve eserin bibliyografik künyesi tashih edilmiştir. Elinizdeki bu çalışma ise söz konusu tespitten yola çıkarak, müellifin biyografisini, düşünce dünyasını ve “inşa edici” kimliğini birinci el kaynaklar ışığında bütüncül bir portre halinde sunmayı amaçlamaktadır. Makale, Dr. Ethem'i sadece *Terbiye-i İrade*'nin yazarı kamusal bir figür olarak değil, aynı zamanda Sabetayist (Avdetî) kökeninin getirdiği “suskunluk yükü” ve oğlunun vefatıyla yaşadığı trajedinin dönüştürdüğü

yaşlı baba kimliğiyle birlikte ele almaktadır. Dolayısıyla Dr. Ethem'in hikâyesi, bu çalışmada, irade ve bilimle her türlü kaderin yenilebileceğine inanan Cumhuriyet modernleşmesinin, insanî olan (yas, ölüm ve kimlik) karşısında yaşadığı ontolojik gerilimin somut bir tezahürü olarak incelenmektedir.

Dr. Ethem'in uzunca bir süre nisyanı terk edilen biyografisinin inşası, birçok kaynağa başvurmayı zorunlu kılmıştır. Çalışmanın kamusal ve mesleki veçhesi, dönemin yerli ve yabancı gazeteleri ile tıp mecmualarının taranmasıyla oluşturulmuştur. Lâkin bu çalışmayı literatürde özgün kılan asıl husus, resmi belgelerin sessiz kaldığı noktada devreye giren aile arşivleridir. Hususi mektuplar, fotoğraflar ve efemeralar, biyografiyi salt kronolojik bir akış olmaktan çıkarıp öznenin iç dünyasına nüfuz etme imkânı tanımıştır. Böylece Dr. Ethem, kamusal alandaki rasyonel bilim adamı kimliğinin ötesinde, özel hayatındaki kırılma noktaları, kimlik inşası ve evlat acısıyla şekillenen trajik dönüşümüyle, yani “insanî” ve “mahrem” yönüyle de analize dâhil edilebilmiştir.

Bu minvalde, aileden intikal eden evrakın yanı sıra, torun Necile Ülfet Berkel'in (aile içindeki ismiyle Neco) 21 Şubat 2022'deki vefatından önce Aslı Göksel tarafından kayda alınan şahitlikleri, bize resmi biyografinin satır aralarında gizlenen “sırrı” ifşa etmektedir. Aile hafızasından süzülen bu sözlü tarih verileri, Dr. Ethem'in Avdeti cemaatinin Kapancı koluna mensubiyetini teyit etmekle kalmaz, bu aidiyetin Cengiz Şişman'ın (2015) kavramsallaştırmasıyla bir “suskunluk yükü” (s. 16) olarak kuşaklar boyu nasıl taşındığını da gözler önüne serer. Selanik'ten İstanbul Şişli'deki Zeki Bey Apartmanı'na uzanan bu hayat hikâyesi, bir ailenin göçünün ötesinde bir cemaatin modernleşme ve ulus-devlete entegrasyon serüveninin mikro ölçekli bir haritasını ortaya koyar.

Selanik'ten İstanbul'a Uzanan Bir Hayat: Doğumu ve Ailesi

Asıl ismi İbrahim Edhem olan, ancak meslek hayatında kendisini daha ziyade “Dr. Edhem” unvanıyla takdim etmeyi yeğleyen Ethem Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun dışa açılan kapılarından, kozmopolit liman kenti İzmir'de, 31 Ağustos

1877 tarihinde dünyaya gözlerini açtı (Edhem, 1905: Kapak). Doğum yeri ve tarihi hususunda kaynaklarda tam bir mutabakat yoktur; nitekim Dr. Fethi Erden (1948), onun 1878 yılında Selanik'te doğduğunu kaydeder (s. 265). Dr. Erden'in de Selanikli olması ve Dr. Ethem ile şahsi tanışıklığı, bu iddianın doğruluk payını güçlendiren bir karine olarak görülebilir. Ancak Dr. Ethem'in kendi uzmanlık tezinde doğum tarihini günü gününe vermesi ve doğum yeri olarak İzmir'i zikretmesi, birinci elden kaynak olması hasebiyle daha muteberdir. Diğer taraftan, kimi kaynak ve mahfillerde "Dr. Selanikli Ethem" (1933b: 763) namıyla anılması ise bir çelişki olmaktan ziyade, ailenin köklerinin ve esas aidiyetinin Selanik'e dayandığı fakat doğumun, ailenin geçici bir süre bulunduğu İzmir'de vuku bulunduğu şeklinde tevil edilebilir.

Dr. Ethem'in kökenleri, Selanik'in sosyo-ekonomik elitleri arasında temayüz eden Avdetîlerin Kapancı koluna dayanmaktadır. Ebeveynine dair tafsilatlı malumat bulunmamakla birlikte, ailenin kültürel kodları cemaatin genel karakteriyle örtüşmektedir. Nitekim Kapancılar, cemaatin diğer kolları olan Yakubiler ve Karakaşlara nazaran dış dünyaya daha açık, modernleşmeye daha yatkın ve seküler eğilimleri baskın bir profil çizer (Galante, 2000: 90; Şişman, 2015: 294-296). Necile Hanım'ın bu tespiti doğrular nitelikteki şahitlikleri, Dr. Ethem'in hayat çizgisinin, mensup olduğu cemaat sosyolojisinin tipik bir tezahürü olduğunu gösterir.

Necile Hanım'ın aktarımları, ailenin Selanik'teki müreffeh yaşamına ve üst sınıf kimliğine ışık tutar. Aile hafızasında yer eden ve evin başköşesinde asılı duran "Paşa Baba" tablosu, bu soyluluk iddiasının ve iktisadi refahın somut bir nişanesidir. Sırmalı üniformalar içinde resmedilen bu figürün –ki muhtemelen Dr. Ethem'in babası veya dedesidir– Sultan II. Abdülhamid devrinde maddi bedel mukabilinde paşalık unvanı aldığına dair aile içi rivayetler (Göksel, 2014), dönemin yükselen ticaret burjuvazisinin rütbe ve nişanlar yoluyla bürokratik aristokrasiyle bütünleşme ve statü devşirme arzusunun bir göstergesidir.

Cumhuriyet devrinde soyadı kanununun yürürlüğe girmesiyle "Bakar" soyadını alan Dr. Ethem'in ("Soyadı Alan Yurtdaşların İsimleri", 1935: 7) Nazire (Verter), Avukat Osman Sermet ve Eczacı Halit (Bakar) adlarında üç kardeşi vardı

(“Ölüm”, 1945: 2). Emine Makbule Hanım (1882-1965) ile izdivacından Fatma Lütfiye (1905-1976) ve Hikmet (1910-1930) dünyaya geldi. Ailenin devamı, -ce-miyet hayatında usta bir poker oyuncusu olarak da tanınan- kızı Lütfiye Hanım’ın Lütfi Berkel ile evliliğinden doğan torunları Necile Ülfet (1931-2022) ve Saraf Ethem (1934-?) ile sürse de, bu kuşağın ardından Dr. Ethem’in soyu inkıtaa uğramıştır.

Eğitim Yılları ve Fransa Tecrübesi

Dr. Erden’in kaydettiğine göre genç Ethem, ilk ve orta tahsilini memleketi Selanik’te tamamlamış, yükseköğrenimi için ise pâyitaht İstanbul’un yolunu tutmuştur (Erden, 1948: 265). Selanik, söz konusu yıllarda ticaret, sanayi ve düşünce hayatı bakımından imparatorluğun en canlı damarlarından biriydi. İlk gençlik yıllarını Müslüman, Yahudi, Rum, Ermeni ve Dönme cemaatlerinin iç içe yaşadığı, adeta Osmanlı modernleşmesinin bir laboratuvarı hükmündeki bu kozmopolit atmosferde geçirmiş olması, onun zihin dünyasında derin izler bırakmıştır. Bu çoğulcu iklimin, Dr. Ethem’in ilerleyen yıllarda benimseyeceği Batı merkezli düşünce yapısını ve modern bilim anlayışını şekillendiren kurucu unsurlardan biri olduğu söylenebilir. İstanbul’a gelişini takiben kaydolduğu Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ise onun pozitivist bilim anlayışıyla metodolojik düzeyde ilk ciddi temasını sağlamış olmalıdır. Zira kadrosunda pek çok ecnebi hocanın bulunduğu ve müfredatın Avrupa tıp okullarıyla eş güdümlü yürütüldüğü Tıbbiye, talebelerinin zihinsel ufkunu erken yaşta Batı tıbbının rasyonel ve deneysel dünyasına açan bir pencere niteliğindeydi (Hanioglu, 2005: 32-39).

Tıbbiyedeki tahsilini 1901 yılında ikmal eden Dr. Ethem, dâhiliye alanında ihtisas yapmak üzere -kuvvetle muhtemel devlet bursuyla- Fransa’ya gitti (Erden, 1948: 265). Dönemin arşiv belgeleri, o yıllarda tıp eğitimi için Avrupa’ya hatırı sayılır miktarda öğrenci gönderildiğini gösterir (BOA, HR.İD, 2032/7). Dr. Ethem’in tezinin önsözünde, eğitimini tamamlamasını sağlayan cömertlikleri için “Sultan’a ve hükümetine en derin şükranlarını” arz etmesi (Edhem, 1905: 5), devlet bursuyla Fransa’ya gönderildiğini tekit eder.

Figür 1: Dr. Ethem Bakar

Fransa'daki kliniklerde geçirdiği yıllar boyunca, dönemin önde gelen otoritelerinden ders alma fırsatı buldu (Erden, 1948: 265). Paul Ardin-Delteil danışmanlığında hazırladığı ve 1905 yılı sonunda Montpellier Üniversitesi Tıp Fakültesine sunduğu *De l'opothérapie stomacale par le suc gastrique naturel* (Doğal Mide Öz Suyu ile Mide Hastalıklarının Tedavisi) başlıklı tezinin önsözü, onun Tedenat, Carrieu, Rauzier, Granel ve Vigouroux gibi hocalardan feyiz aldığını göstermektedir (Edhem, 1905: 5-6). Babasının hatırası ile annesi, eşi ve Sa'di adındaki bir şahsa ithaf ettiği bu çalışma, onun akademik yetkinliğinin ilk ciddi meyvesidir.

Fransa yılları, Ethem'in hayat akışını değiştiren ve klinik tecrübesinin yanı sıra düşünsel kimliğini de inşa eden kritik bir eşik oldu. Société médicale des hôpitaux de Paris (Paris Hastaneleri Hekimler Cemiyeti) üyeliğine kabul edilmesi, Fransız tıp çevreleriyle kurduğu yakın ilişkinin somut bir göstergesiydi (Can, 2023: 13). Ancak Ethem, hastane koridorlarında sadece fizyolojik hastalıkları değil, aynı zamanda Batı insanının çalışma disiplini ve zihniyet yapısını da gözlemleme imkânı buldu. Pozitivizmin, deneysel psikolojinin ve pedagojinin altın çağını yaşadığı bu dönemde irade eğitimi üzerine çalışan Jules Payot, psikolog Théodule Ribot ve psikoterapist Paul Dubois gibi isimlerin fikir dünyasıyla tanıştı. Bu entelektüel iklim, onun ileride kaleme alacağı metinlerin merkezini oluşturacak kavramların tohumlarını attı. Dr. Ethem, bu düşünürlerden aldığı ilhamla, toplumunun geri kalmışlığının ve ferdi başarısızlıkların temelin-

de bir “irade zayıflığı” yattığı teşhisine ulaştı (Bakar, 2023a: 13-15). Dolayısıyla, biyografisinin en önemli eseri sayılan *Terbiye-i İrâde*’nin fikrî temelleri, esasen bu Fransa tecrübesi esnasında atılmış oldu. Bu süreç, Dr. Ethem için bir mesleki ihtisastan çok daha fazlasını ifade eder; bu, insanın kaderine boyun eğen bir kuldan, kaderini bizzat inşa eden biyolojik bir mekanizmaya dönüştüğü epistemolojik bir kopuşun da miladıdır.

Tıbbiyeden Selanik’e Dönüş: Hekim, Müellif ve Cemiyet Adamı

Fransa’daki ihtisasını tamamlayıp yurda dönen Dr. Ethem, ilk olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyeye hoca olarak atandı; burada yaklaşık iki yıl boyunca genç hekimlerin yetişmesine katkı sağlarken klinik birikimini de akademik zemine taşıma fırsatı buldu (Erden, 1948: 265). Ancak bu akademik görevinden ayrılarak memleketi Selanik’e döndü ve Osmanlı Selanik Hastanesinde tabip olarak göreve başladı. Onun pâyitahttan ayrılıp Selanik’e kesin dönüş kararı, şehrin basınında da yankı buldu. Nitekim *Journal de Salonique* gazetesi, 23 Kasım 1905 tarihli nüshasında bu haberi okuyucularına bir müjde olarak duyururken, Dr. Ethem’in tıp alanında neşredilip rağbet gören Türkçe eserlerine atıfla, onun şöhretinin şehre kendisinden önce ulaştığını vurgulamaktaydı (“Echos de la Ville”, 1905: 1).

Selanik yılları, Dr. Ethem’in kalemini toplumsal fayda ekseninde daha yoğun kullandığı velut bir dönem oldu. II. Meşrutiyet’in getirdiği hürriyet ortamında, 6 Kasım 1908’de yayın hayatına başlayan *Zaman* gazetesinde yazılar kaleme aldı (Aksu, 2018: 425-426); ertesi yıl ise şaheseri sayılabilecek *Terbiye-i İrâde*’yi (1909) neşretti. Hekim kimliğini pedagog hassasiyetiyle birleştirerek inas mektepleri için *Kızlara Kırâat-ı Sıhhiye*’yi kaleme aldı (1910). Bu eser, hıfzıssıhhadan ev idaresine, çocuk bakımından beslenmeye kadar geniş bir yelpazede kadınların sağlığı ve annelik görevleriyle ilgili pratik bir rehber niteliğindeydi. Öte yandan Fransa’da etkisinde kaldığı Jules Payot ve Théodule Ribot ekolünü sürdürerek irade, terbiye ve ahlâk temalı yazılarını dönemin prestijli yayınlarından *Ulûm-ı İktisâdiyye ve İçtimâiyye Mecmuası* gibi mecralarda yayınladı. Bu mecmuanın yazar kadrosunda Sâtı Bey, Rıza Tevfik, Mehmed Cavid ve Ahmed Şuayb gibi

dönemin ağır toplarıyla birlikte yer alması, Dr. Ethem'in bir münevver olarak dönemin fikir dünyasında edindiği seçkin yeri teyit eder (Doğan, 2002: 670, 679).

Dr. Ethem, yazı masasının ötesinde, Selanik'in sosyal ve kurumsal hayatında da kurucu bir aktör olarak öne çıkmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanının hemen akabinde, 24 Temmuz 1908'de kurulan Osmanlı Kulübünün kurucuları arasında yer alması, onun şehrin modernleşme serüvenindeki faal rolünü gösterir. Siyasi olmaktan ziyade sosyal ve ekonomik hedefler güden ve gayrimüslim kulüplerini model alan bu yapı, Dr. Ethem'in kamusal alandaki etkinliğinin bir tezahürüdür. Bunun yanında, mensubu olduğu cemaatle bağlarını da güçlü tutmuş; Şubat 1910 tarihinde, Kapancılar tarafından kurulan Selanik Terakki Mektebinin idare komisyonuna girmiştir (Aksu, 2018: 184, 277-278). Okulun idari, mali ve eğitim politikalarının belirlendiği bu komisyondaki varlığı, Dr. Ethem'in Batı kaynaklı "irade terbiyesi"ni topluma yayma yönündeki şahsi entelektüel misyonunun, Kapancı cemaatinin eğitim yoluyla modernleşme hedefleriyle kurumsal düzeyde birleştiğinin somut bir nişanesidir.

İstanbul'a Göç ve Yeni Hayat

Balkan Harbi (1912-1913), Dr. Ethem'in hayatındaki en keskin kırılma noktalarından birini teşkil etti. Savaşın meydana getirdiği kaos ortamında ailesiyle birlikte pâyitahta göç etmek zorunda kalsa da bu zorunlu göç, Dr. Ethem ailesi için bir ekonomik yıkıma dönüşmedi. Savaş sonrasında İstanbul'a gelen pek çok muhacir ailenin aksine, sahip oldukları ailevi servet sayesinde ekonomik ve sınıfsal konumlarını muhafaza etmeyi başardılar (Göksel, 2014). Bu durum, Dr. Ethem'in kimliğine dair önemli bir ayrımı ortaya koyar: O, geçimini sadece maaşıyla sağlayan bir memur veya sıradan bir hekim değil, yaşam standartları, tüketim alışkanlıkları ve sermayesiyle, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e devrolan köklü bir "burjuva" figürüdür.

İstanbul'daki yeni hayatının merkezi, dönemin modern şehircilik anlayışıyla yükselen Şişli-Osmanbey hattı oldu. Dr. Ethem, bu yeni dönemde herhangi bir resmî görev almayarak serbest hekimlik yapmayı tercih etti (Erden, 1948: 265)

DOKTOR EDHEM	
Şişli. Osman Bey. Sezayl Bey Apartmanı No. 3	
Telefon : Beyoğlu 35	
Yemek Rejimi	
ÇORBALAR	BEYAZ ETLER
Et suyu	Dana
Tavuk suyu	Kuzu
Sebze	
Hububat suyu	TAVUK
Şerh, taproka, irmik	Pilav
Unlu : piring, yulaf, çavdar, bezelye, tarhana, bulgur	Kaz
	Ördek
	Hindî
YAĞLI BALIKLAR	AY KUŞLARI
Kefal	
Uskumru	JAMBON
Kılıç	Sosis
halikan	
Lufer ve saire	BEYİN
YAGSIZ BALIKLAR	Eğlenbe
Barbun	Kara ciğer
Lavrek	Bubreğ
Kaya	
Mercan	HAVVAR
Dil ve saire	Istakoz
YUMURTA	KURULMUŞ BALIKLAR
Rafadan	
Hazırlap	
Omlet	
KIRMIZI ETLER	SÜT
Sığır	Yoğurt
Koyun	Kaymak

Figür 2: Ethem Bakar'ın hazırladığı yemek rejimi listesi
(Emine Pirhasan Koleksiyonu)

ve ailesiyle birlikte Zeki Bey Apartmanı'na yerleşti ("Ölüm", 1945: 2). Aile hafızasında 300 metrekarelik devasa yapısıyla yer eden bu daire, bir konut olmanın ötesinde bir yaşam kültürü simgesidir. Torunu Neco'nun evin koridorlarında üç tekerlekli bisikletiyle rahatça dolaşabildiğine dair hatıraları ve büyükannesi Emine Makbule Hanım'ın mutfaktan yemek odasına giden uzun mesafeyi katederek "Kalktım Osmanbey'den, giderim Nişantaşı'na!" şeklindeki latifesi, evin büyüklüğünü mizahi ama gerçekçi bir dille tasvir eder. Mutfağın içinde ayrıca bir tuvalet ve kilerin bulunması gibi mimari detaylar da dönemin lüks konut anlayışının bir tezahürüdür (Göksel, 2014). Evin içinde hizmetçilerin ve aşçıların istihdam edilmesi, birinci sınıf Fransızca konuşulması ve sofrâ âdâbı, bu mekânın bir Cumhuriyet eliti hayat tarzını yansıttığını gösterir. Geleneksel Osmanlı mahalle hayatının iç içe geçmişliğinden koparak apartman dairesinin korunaklı

bireyselliğine geçiş, Dr. Ethem'in savunduğu “kendi kendine yeten rasyonel birey” idealinin mekânsal karşılığıdır.

Zeki Bey Apartmanı, bu fiziki ve kültürel atmosferinin yanı sıra seçkin bir sosyal ağın da buluşma noktasıydı. Nazi Almanyası'ndan kaçarak Türkiye'ye sığınan Prof. Erich Frank (1884-1957) ve Prof. Rudolf Nissen (1896-1981) gibi dünyaca ünlü tıp otoritelerinin de aralarında bulunduğu konuklar, Dr. Ethem'in entelektüel ve mesleki çevresinin genişliğine işaret eder. Mesleki faaliyetlerini özel muayenehanelerinde sürdüren Dr. Ethem'in, bu semtteki farklı adreslerde çalıştığı eldeki belgelerden takip edilebilmektedir. Bir reçete kâğıdı (1928), ilk muayenehanesinin Zeki Bey Apartmanı yakınlarındaki Sebuhyan Apartmanı'nda olduğunu göstermektedir. Daha sonraki yıllara ait bir “Yemek Rejimi” belgesinde (bkz. Figür 2) adres “Osmanbey Sezayi Bey Apartmanı No. 3” olarak geçerken, antetli bir not defterinde ise muayenehane adresi “Rumeli Caddesi No. 92” olarak kayıtlıdır (bkz. Figür 4). Bu adres çeşitliliği, onun mesleki kariyerini Şişli-Nişantaşı ekseninde, dönemin kalburüstü hasta portföyüne hitap edecek şekilde sürdürdüğünü doğrulamaktadır.

Kırılma ve Dönüşüm: Evlat Acısı Gölgesinde Veremle Savaş

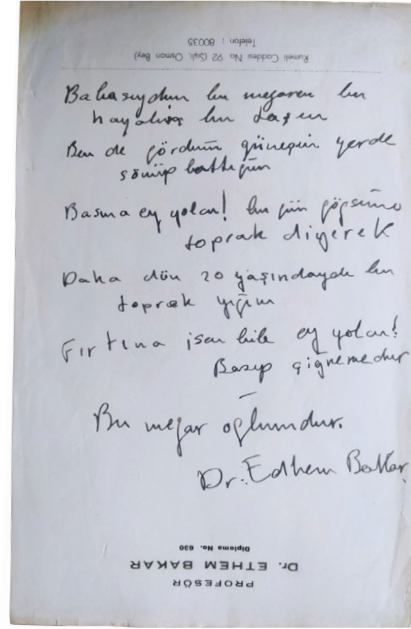
Cumhuriyet idaresinin tesisiyle birlikte, Dr. Ethem yeni dönemde herhangi bir resmî görev almayarak mesleki faaliyetlerini İstanbul'da, serbest hekim olarak sürdürmeyi tercih etti. Ancak irade ve akıl üzerine inşa ettiği rasyonel dünyası, 1930 yılında yaşanan beklenmedik bir trajediyle sarsıldı. Henüz 20 yaşında olan oğlu Hikmet Ethem, dönemin amansız hastalığı vereme (tüberküloz) yenik düştü. Esasında bu kayıp, sadece şahsi bir talihsizlik değil, o yıllarda Türkiye'yi tehdit eden büyük bir demografik yıkımın da parçasıydı; zira “beyaz ölüm” veya “beyaz veba” olarak adlandırılan verem, 1920'lerin sonlarında, yılda tahminen 150 bin ila 200 bin kişiyi pençesine almakta ve bunların yaklaşık %20'sini hayatın koparmaktaydı (Özer, 2013: 870). Hikmet Ethem de Cumhuriyet'in henüz bu salgına karşı yeterli kurumsal altyapıyı ve topyekûn mücadeleyi tam manasıyla oluşturamadığı bir dönemde “beyaz ölüm”ün kurbanı oldu.

Yıllar evvel kaleme aldığı satırlarda irade ve bilimle “insanın kaderine hükmedebileceğini” vaaz eden pozitivist hekim için bu kayıp, teorinin pratik karşısında çöktüğü ve rasyonel aklın beyaz ölüm karşısında hükümsüz kaldığı ontolojik bir yenilgiydi. Bu derin acıyı, oğlunun Bülbülderesi’ndeki mezar taşına kazıttığı şu mısralarla ebedileştirdi:

“Babasıydım bu mezarın, bu hayalin, bu taşın
Ben de gördüm güneşin yerde sönüp battığını
Basma ey yolcu! Bugün göğsüne toprak diyerek
Daha dün yirmi yaşındaydı bu toprak yığını
Fırtınaysan bile ey yolcu basıp çiğneme. Dur!
Bu mezar oğlumdur!”

Figür 3: Ethem Bakar, oğlu Hikmet, karısı Makbule Hanım ve torunu Necile Ülfet’in defnedildiği kabristan (Bülbülderesi Mezarlığı)
(Fotoğraf: Ömer Faruk Can)

Figür 4: Dr. Ethem’in el yazısı:
Oğlunun ölümü üzerine mezarına naksettirmiştir
(Emine Pirhasan Koleksiyonu)

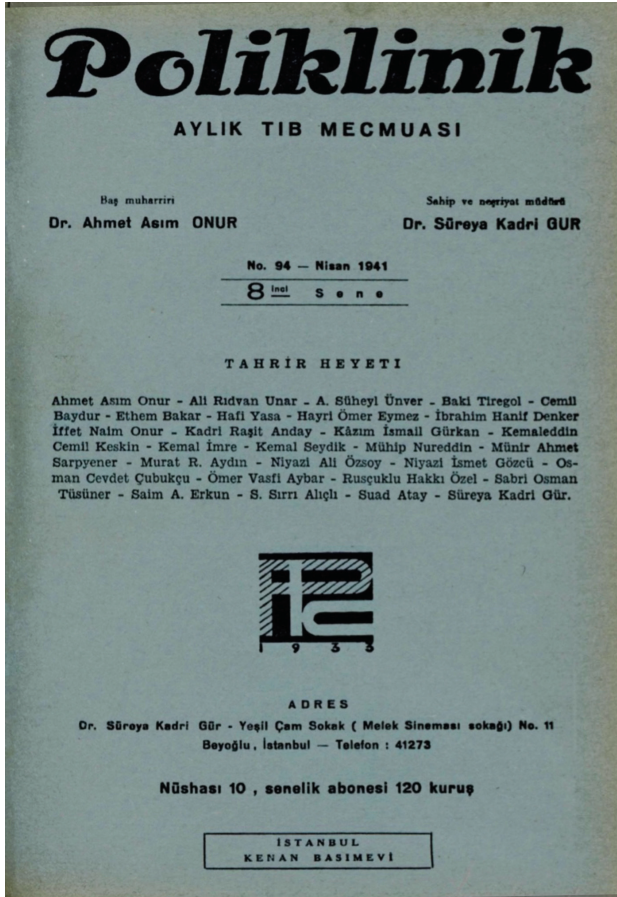
Bu kitabe, Dr. Ethem'in sadece bir hekim değil, evladını toprağa vermiş kalbi kırık bir baba olarak portresini çizer (bkz. Figür 3 ve 4). Nitekim onun içine düştüğü çaresizliği manzum bir dille ifade etmesi, modern dönem ben-anlatılarının, nesirin ifade imkânlarını tükettiği noktada travmatik hafızayı nasıl yüklenen bir araca dönüştüğünü de kanıtlar niteliktedir (Beşikçi, 2025: 25, 37-38).

Oğlunun hastalığı sürecinde verem tedavisine dair çalışmalara yönelen Dr. Ethem –ki 1928 tarihli reçetede verem tedavisinden bahsedilmesi bunun somut delilidir–; 1930'daki vefat hadisesiyle birlikte kendisini tamamen bu sahaya vakfetti. Bu tarihten itibaren entelektüel ve mesleki mesaisinde irade terbiyesi ve pedagoji bahisleri yerini veremle mücadeleyle bıraktı; bu savaşı sadece tıbbi bir mesele değil, adeta “oğlunu elinden alan düşmana” karşı açılmış şahsi ve toplumsal bir görev bildi. İsviçre'nin Davos, Leysin ve Montana gibi merkezleri başta olmak üzere Avrupa sanatoryumlarını incelemek üzere sık sık seyahatlere çıkarak uygulanan tedavi usullerini yerinde tetkik etti.

Figür 5: Ethem Bakar, vereme dair tetkik yapmak üzere gittiği Montana'da; sağdan sola doğru Dr. Ethem Bakar, Dr. Frank, Dr. Mistal (Bakar, 1936a: 304)

Müşahede ve bulgularını bazı Fransızca dergilerin (Erden, 1948: 265) yanı sıra *Poliklinik* gibi ilmî dergilerde neşretti (Bakar, 1936a: 303-306; Bakar, 1936b: 27-29) ve aynı zamanda bu derginin yayın kurulunda görev aldı (bkz. Figür 6). Toplumsal sağlık bilincini artırmak amacıyla konferanslar verdi, TRT İstanbul Radyosunda programlar yaptı. Dönemin basınından anlaşıldığı üzere Eminönü Halkevi adına radyoda yaptığı 19 Ekim 1937’de “Verem Tedavisi” (“Radyo”, 1937: 10) ve 2 Kasım 1937’de “Verem Hakkında Yanlış Fikirler” (“Günlük Radyo Programı”, 1937: 5) başlıklı konuşmalarla, mücadelesini akademik mahfillerden halk tabanına yaymaya gayret etti.

Figür 6: Ethem Bakar’ın tahrir heyetinde yer aldığı

Poliklinik dergisinin kapağı (1941)

Dr. Ethem'in 1930'lar boyunca yoğunlaştırdığı bu konferans ve neşriyat faaliyeti, aslında dönemin sağlık politikalarının da bir zorunluluğuydu. 1923-1945 yılları arasında devlet, mali imkânları kısıtlı olduğundan, veremle mücadelede sanatoryum inşası gibi devasa bütçeli yatırımlardan ziyade destekleme rolünü üstlenmiş; asıl yükü “propaganda ve eğitim” yoluyla halkı bilinçlendirmeye çalışan gönüllü cemiyetler ve idealist hekimler sırtlanmıştı (Özer, 2013: 870). Dolayısıyla Dr. Ethem'in radyo yayınları ve sair gayretleri, şahsi bir yasin ötesinde, dönemin ruhuna uygun olarak tedaviden ziyade “korunma ve halkı aydınlatma” odaklı bir sivil seferberlik örneğidir.

Son Dönem: Bilimsel Faaliyetler, Türk Tıp Cemiyeti ve Vefatı

Dr. Ethem, özel hayatındaki bu büyük travmaya rağmen 1930'lu yıllarda mesleki kariyerinin en velut dönemlerinden birini yaşadı. Bu yıllar, onun özellikle Türk Tıp Cemiyetindeki faal görevleriyle öne çıktığı bir devredir. Cemiyet bünyesinde bir neşriyat bürosu kurulması kararlaştırıldığında, bu büroyu teşkil eden iki isimden biri o oldu (“Türk Tıp Cemiyeti Toplantısı”, 1936: 3). Bilhassa *Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası*'nın kuruluşunda büyük emek sarf etti ve mecmuanın Fransızca kısmının idaresini uzun yıllar üstlendi (Erden, 1948: 265). Cemiyet içindeki bu etkinliği, 9 Ocak 1938'de yeni idare heyetine seçilmesiyle perçinlendi (“Türk Tıp Cemiyeti Yeni Heyeti İdaresi”, 1938: 4; “Türk Tıp Cemiyetinde Yeni İdare Heyeti”, 1938: 2).

Mesleki tecrübelerini ulusal ve uluslararası platformlarda paylaşmaya büyük önem veren Dr. Ethem, klinik gözlemlerini *İstanbul Seririyâtı* gibi dönemin saygın dergilerinde de neşretti. (Selanikli Ethem, 1933a: 735-742; Bakar, 1936c: 25-32). Bilimsel merakı sadece dâhiliye ile sınırlı kalmadı; vücuttaki enfeksiyon varlığını tespit eden sedimentasyon üzerine hazırladığı çalışması Fransa'da *Medecine des hôpitaux*'da, Dr. Fethi Erden ile birlikte etüt ettikleri bir başka vaka ise *Acta Medica Scandinavica* dergisinde yayınlandı (Edhem et al., 1938; Erden, 1948: 265). Ayrıca, ünlü Fransız kardiyolog Henri Vaquez'in vefatı üzerine *Poliklinik* dergisinde kaleme aldığı vefeyat yazısı, onun Batı tıp çevreleriyle olan entelekt-

Figür 7: Ethem Bakar, çocukları Fatma Lutfiye Berkel ve Hikmet Ethem ile birlikte (Emine Pirhasan Koleksiyonu).

tüel bağını ve vefa duygusunu yansıtmayı bakımından kayda değerdir (Bakar, 1936b: 27-29).

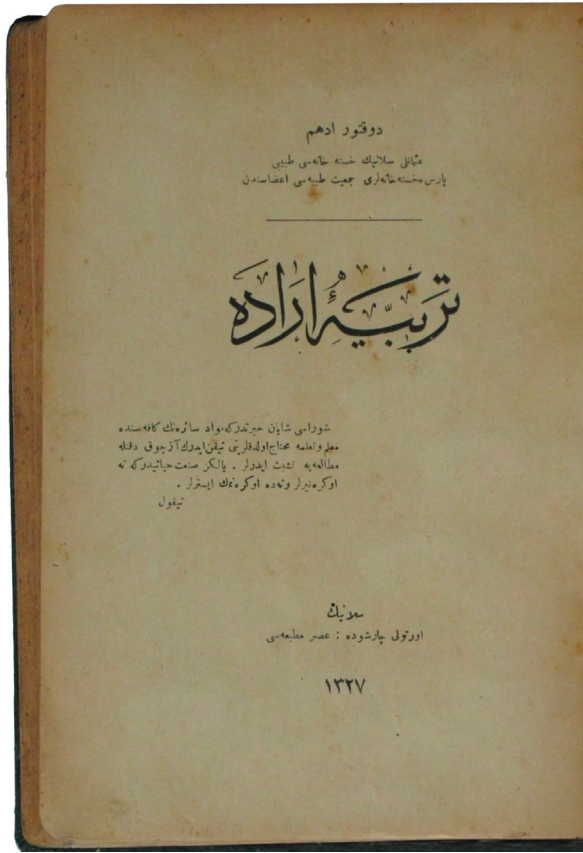
Ancak Dr. Ethem'in ömrünün son faslına denk gelen II. Dünya Savaşı yılları (1939-1945), hem şahsi dünyasında hem de mesleki sahasında karanlık bir tabloya sahne oldu. Savaşın getirdiği iktisadi buhran ve seferberlik şartları, veremden ölüm oranlarını 1945 yılında zirve noktasına taşımıştı. Dolayısıyla Dr. Ethem, bir yandan hayatını vakfettiği verem hastalığının toplumsal bir afete dönüşmesine şahitlik ederken, diğer yandan Varlık Vergisi uygulamasının (1942-1944) meydana getirdiği ağır tedirginliği yaşıyordu; zira “D” grubu olarak belirlenen “dönmelerin” müslüman vergi mükelleflerine nazaran iki misli vergi ödemesi gerekiyordu (Akar, 2000: 82). Savaş şartlarının ağırlaştırdığı bu karamsar tablo, onun son yıllarındaki hâlet-i ruhiyesini izhar eden mühim bir arka plandır.

Dr. Ethem Bakar, yıllara yayılan bu yoğun bilimsel mesainin ve kişisel trajedilerin yüküyle, 21 Kasım 1945 tarihinde Şişli'deki dairesinde hayata veda etti (“Ölüm”, 1945: 2). Cenazesi, Bülbülderesi Mezarlığı'ndaki Kapancı cemaatine ayrılan bölümdeki çok sevdiği oğlu Hikmet'in mezarının üstüne defnedildi. Kızı Lütfiye Hanım ile torunları Necile ve Ethem, ailenin hafızasını taşıyan son kuşak oldu. Torunlarının çocuk sahibi olmaması nedeniyle Dr. Ethem'in nesli devam etmedi. Ardında mesleki başarı yahut başarısızlıklarının yanı sıra, bir düşünce ikliminin izlerini taşıyan metinler, belgeler ve kitaplar bıraktı.

Entelektüel Mirası Olarak *Terbiye-i İrâde* ve Yeniden Keşfi

Bilhassa verem hastalığının tedavisine yönelik çalışmaları, saha tecrübeleri ve yurtdışı gözlemleriyle Türk tıbbına mühim katkılar sunan Dr. Ethem, laboratuvar sınırlarına hapsolmemiş, devrinin münevverleriyle yakın temas hâlinde bulunarak gazete ve dergilerde yazılar neşretmiş, konferanslar vermiştir. Dolayısıyla onu salt bir “tabip” olarak tavsif etmek yetersiz kalacaktır. Nitekim onun günümüze ulaşan asıl mirası, doktorluğunun yanında, kalemiyle inşa ettiği bu entelektüel kimliğidir.

Bu düşünsel mirasın merkezinde ise şüphesiz *Terbiye-i İrâde* adlı eseri yer alır. İradenin mahiyeti, fert psikolojisi, disiplin ve ahlâkî tekâmül gibi meseleleri derinlemesine irdeleyen bu eser; pedagojik ve felsefi düzlemde dönemin zihin haritasını yansıtan bir nitelik taşır. İlk baskısını 1909 yılında Selanik Örtülü Çarşı'daki Asır Matbaasında (269 sayfa), ikinci baskısını ise 1926'da İstanbul Hüsn-i Tabiat Matbaasında (310 sayfa) yapan eser, Cumhuriyet'in erken dönem düşünce dünyasında Dr. Ethem Bakar'ın da bir yeri olduğunu tescil eder. Ancak her iki baskıda da müellifin sadece "Doktor Ethem" imzasıyla yer alması, uzun yıllar boyunca ciddi bir kafa karışıklığına sebebiyet vermiştir. Dahası eser, yıllarca Fransız eğitimci Jules Payot'nun *L'Éducation de la Volonté* (İrade Terbiyesi) adlı kitabının bir tercümesi olarak telakki edilmiştir.

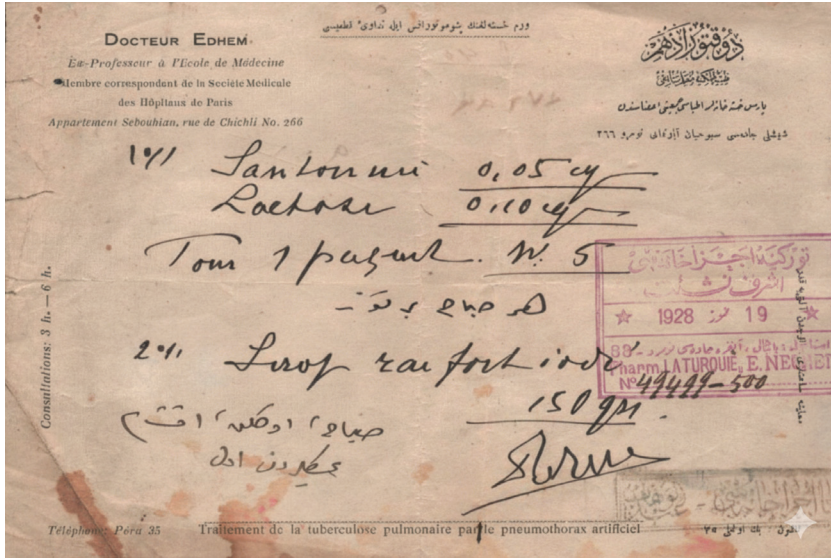
Figür 8: Dr. Ethem'in kaleme aldığı Terbiye-i İrâde'nin ilk baskısı (1909)

Bu köklü yanlış algı, eserin 2023 yılında yeniden ilim âlemine sunulması amacıyla yürütülen hazırlık çalışmaları esnasında aydınlatılmıştır. Neşir sürecine eşlik eden kapsamlı araştırmalar, yaygın kanaati çürütmüş ve *Terbiye-i İrâde*'nin bir tercüme değil, Dr. Ethem'in özgün bir telif eseri olduğunu sarahaten ortaya koymuştur (Can ve Uysal, 2023: 9-10). Müelliflik hakkını teslim eden bu tespitin neticesinde eser, hem özgün metin (Bakar, 2023a) hem de sadeleştirilmiş hâliyle (Bakar, 2023b) okuyucuyla buluşturulmuş, böylece geç Osmanlı döneminde psikoloji-pedagoji-ahlâk kesişiminde üretilmiş yerli ve özgün bir düşünce metni literatüre yeniden kazandırılmıştır.

Müelliflik Meselesinin Tespiti ve Birinci El Kaynaklar Işığında Kanıtlar

Uzun süre Payot'nun tercümesi olduğu varsayılan ve literatürde hak ettiği ilgiyi görmeyen *Terbiye-i İrâde*'nin kapağındaki “Dr. Ethem” imzasının ardındaki haki-ki şahsiyet, uzun süre meçhul kalmıştır. Her ne kadar Dr. Fethi Erden, 1948 tarihli *Türk Hekimleri Biyografisi*'nde Dr. Ethem'in eserin müellifi olduğunu zikretmiş olsa da (Erden, 1948: 265-266); tıp tarihi literatürünün sınırları içinde kalan bu kıymetli kayıt, genel okur nezdindeki ve kütüphane kataloglarındaki yerleşik yanlış algıyı değiştirmeye yetmemiştir. Dolayısıyla bu bilginin teyidi, ayrıntılandırılması ve yazarın entelektüel portresinin ortaya çıkarılması, birinci el kaynaklara dayanan titiz bir karşılaştırma ve inceleme sürecini zaruri kılmıştır.

Dönemin gazete, mecmua, salnâme ve arşiv kayıtları incelendiğinde tespit edilen 1928 tarihli ve “Dr. Edhem” antetli bir reçete, müelliflik sorununun aydınlatılmasını sağlayan ilk somut delil niteliğindedir. Reçetede Dr. Ethem'in Şişli Sebuhyan Apartmanı'nda muayenehane işlettiği ve “pnömotoraks yöntemiyle” verem tedavisi uyguladığı kayıtlıdır (bkz. Figür 9). Bu tıbbi detay hayati önem taşır; zira *Sıhhat Almanaki*'nda yer aldığı görülen “Verem ve Pünömotoraks” (Ethem, 1933: 339-342) başlıklı makalenin yazarı olan “Ethem” ile kitabın yazarı arasındaki bağın kurulmasını sağladı. Ancak 1933 tarihli bu kaynakta soyadı kanunu henüz çıkmadığı için isim yine eksik kaldı.

Figür 9: Dr. Ethem'e ait bir reçete (Phebus Müzayede Evi)

Daha önce ortaya konulduğu üzere (Can, 2023), nihai sonuca ulaşılmasını sağlayan belge, *Cumhuriyet* gazetesinin 22 Kasım 1945 tarihli nüshasında yer alan bir ölüm ilanı oldu. İlanda, İstanbul Tıp Fakültesi eski hocalarından Dr. Ethem Bakar'ın Şişli-Osmanbey'deki Zeki Bey Apartmanı'nda vefat ettiği duyuruluyordu ("Ölüm", 1945: 2). İlandaki adresin, 1928 tarihli reçetede muayenehaneye olan yakınlığı ve "eski hoca" sıfatı, yapbozun parçalarını birleştirdi. Zira bilindiği üzere, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, 1933'te yapılan üniversite reformuyla birlikte İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi adını almıştı (Babaoğlu, 2020: 22).

Bu veriler ışığında takip edilerek ulaşılan Bülbülderesi Mezarlığı'ndaki aile kabristanı ise şüpheye yer bırakmayacak son noktayı koydu. Mezarda dört kişi medfundur: İlk olarak, 1930 yılında vefat eden oğlu Hikmet Ethem, ardından sırasıyla kendisi, karısı ve torunu. Mezar taşında, 1930'da vefat eden oğlu Hikmet Ethem'in fotoğrafı yer alır ve bu fotoğraf, *Sıhhat Almanakı*'ndaki Dr. Ethem portresiyle çarpıcı bir fizyonomik benzerlik taşır (bkz. Figür 1 ve 3). Reçetede tedavi yöntemi, gazetede adres, mezar taşındaki fotoğraf ve biyografik verilerin kusursuz örtüşmesi neticesinde, *Terbiye-i İrâde* müellifinin Dr. Ethem Bakar olduğu hususu tescil edilmiştir (Can, 2023: 9-15).

Dr. Ethem Bakar'ın Fikir Dünyası

Terbiye-i İrâde, muhteva bakımından birbirini tamamlayan iki ana kitap üzerine bina edilmiştir. “Malumât-ı Umûmiye” başlığını taşıyan ilk kitapta yazar, irade mefhumunu tanımlayarak terbiyenin gerekliliğini ve imkânını tartışır. İradenin terbiyesine dair teorileri tahlil ettikten sonra, iradenin ruhî unsurlarını ve bu unsurlar arasındaki dinamik ilişkiyi irdeleyerek bir yol haritası belirlemeye çalışır. Müellifin bu bölümde ele aldığı bir diğer kritik husus ise, bireysel irade ile toplumsal yapı arasındaki ilişkidir. “Bilhassa Terbiye-i İrâde” adını taşıyan ikinci kitap ise daha pratik bir zemine oturur; iradenin geliştirilmesi için gerekli âmilleri ve bunların tatbik sahasını inceler. Eserin bu kurgusu, Ethem'in pozitivist bilim anlayışını ahlâkî ve pedagojik bir programa dönüştürme gayretinin tezahürüdür. Ona göre iradenin kuvvetlenmesi, ferdî bir tekâmül süreci olduğu kadar, toplumsal ilerlemenin de ön şartıdır; zira ferdî disiplin, millî terakkinin yegâne aracıdır.

Eserin temel ilham kaynağı Fransız eğitimci Jules Payot'dur. Dr. Ethem, *L'Éducation de la Volonté*'den iskelet olarak yararlanmakla birlikte, metni bire bir tercüme etmek yerine tıbbî ve psikolojik verilerle zenginleştirerek yeniden inşa etmiştir. Payot'nun yanı sıra Théodule Ribot, Paul Dubois ve Antonin Eymieu gibi çağdaş Fransız düşünürlerinden seçmeci-tahlilî (eklektik) bir yöntemle ictibaslarda bulunmuştur. Payot irade terbiyesini üniversite gençliğine hasrederken, Dr. Ethem bu kavramı genişleterek “her yaş ve sınıftan insan”a hitap eden toplumsal bir eğitim modeline dönüştürmüştür.

Modern psikolojinin kavramlarını Türkçe terminolojiyle karşılama çabası, eseri dönemin literatüründe özgün bir konuma yerleştirir. II. Meşrutiyet aydınlarının tipik bir örneği olan Dr. Ethem, dünyayı ve toplumsal sorunları “tıbbiyeli” bir perspektifle okur. Fikir dünyasının merkezinde, M. Şükrü Hanioğlu'nun (1981) da isabetle belirttiği üzere, Mekteb-i Tıbbiyyenin ecnebi hocalar ve Batı menşeli neşriyat yoluyla benimsediği biyolojik materyalizm ve pozitivizm yer alır (s. 8). Bu formasyon, dinin belirleyici olduğu geleneksel değerler sistemiyle ontolojik bir çatışma hâlinindedir. Dolayısıyla Dr. Ethem'in eserinde, insanlığın “hayat mü-

cadelesi içinde gittikçe yüce bir aşamaya” evrildiğini savunan ilerlemeci tarih görüşünün hâkim olması şaşırtıcı değildir.

Dr. Ethem’in medeniyet tasavvuru ve referans dünyası belirgin biçimde Batı merkezlidir. Giriş bölümünde, “Gencîne-i irfan-ı Garp’tan” (Batı’nın irfan hazinesinden) yapacağı alıntılar Doğu için “hakiki bir ışık” olarak nitelendirilerek bu tavrını açıkça ilan eder. Nefis terbiyesi gibi İslâm düşünce geleneğinde köklü bir külliyata sahip olan bir konuyu ele alırken Gazali, İbn Miskeveyh veya Kınalızade gibi klasik isimlere yahut tasavvufi geleneğe en ufak bir atıfta bulunmaz. Bu; basit bir ihmalden ziyade, şuurlu bir epistemolojik tercihtir. Doğu’nun ahlâk birikimi yok sayılırken; Kant, Ribot ve Dubois temel referans noktaları kabul edilir. Örneğin “diğergamlık” (altruizm) kavramını işlerken İslâm ahlâkındaki “îsâr” (kendisi muhtaçken başkasını tercih etme) prensibini görmezden gelerek bu fikrin menşei olarak Kant’ı işaret eder. Bu tercihler, onun Fransa’daki bilimsel formasyonu kadar, mensubu olduğu cemaatin (Kapancı) sosyo-kültürel kodlarıyla ilişkili seküler bakış açısının bir yansıması olarak da okunabilir. Bu “sınır kimlik”, onun Batı paradigmasını içselleştirmesini kolaylaştırırken, eserin muhafazakâr çevrelerde mesafeyle karşılanmasına ve belki de bu sebeple nisyana terk edilmesine zemin hazırlamıştır.

Dr. Ethem, içinde yaşadığı toplumun kültürel kodlarına karşı da seçkin ve eleştirel bir tavır takınır. Bilhassa atasözlerini tamamen yüzeysel bir bakışla ele alır ve onları birer “halk hikmeti” olarak değil, toplumu atalete sürükleyen “avam safsataları” olarak görür. Şinasi’nin “Atasözleri avamın hikmetidir.” sözüne atıf-la, bir milletin sadece avamdan ibaret kalmaması ve terakkisi için “Az tamah çok ziyan getirir.” gibi insanı pasifize ettiğine inandığı bu “aşağılık fikirlerin” zihinlerden kazınması gerektiğini savunur. Zikrettiği atasözlerinin aslında hangi hikmetlere binâen söylenilmiş olabileceği üzerinde hiç durmaz.

Bütün bunlarla birlikte, Dr. Ethem’in gayesi kuru bir Batı taklitçiliği değildir. O, Avrupa’nın pedagojik psikolojisini Osmanlı-Türk toplumsal bünyesine uyarlamaya çalışan bir telif ve dönüştürme projesi yürütmüştür. *Terbiye-i İrâde*, bu yönüyle II. Meşrutiyet’in pozitivist arayışları ile erken Cumhuriyet’in pragmatik eğitim politikaları arasında köprü kuran metinlerden biri hüviyetini taşır.

Sır, Yas ve Otorite: Aile Hafızasında Dr. Ethem

Dr. Ethem'in resmi biyografisindeki bu "dirayetli ve mücadeleci hekim" profilinin ardında kalan boşluklar, torunu Necile Ülfet'in vefatından önce kayda alınan tanıklıklarıyla doldurulduğunda karşımıza sırları, travmaları ve hane içindeki disipliniyle kanlı canlı bir karakter çıkar. Aile hafızası, Dr. Ethem'i üç temel ekseninde; "suskunluk" yasalarıyla korunan kimlik, evlat acısının perde arkasındaki yas ve yıkım ile hane içindeki otorite üzerinden yeniden inşa etmektedir.

"Bu büyük bir sırdır": Avdetî Kimliğin Keşfi ve "Suskunluk" Politikası

Dr. Ethem ve ailesi, Şişman'ın Avdetî cemaatler için kavramsallaştırdığı "suskunluğun yükü"nü en tipik hâliyle yaşamış ve bu suskunluk, modernleşme ile birlikte dinî bir gizlilikten "seküler bir hayatta kalma stratejisine" dönüşmüştür. Ona göre bu stratejinin temelinde, sekülerleşme yolundaki yeni Türk Cumhuriyeti'nin, ortodoks ve asimilasyoncu Dönme kimlikleri için "güvenli bir liman" olarak görülmesi yatar. Zira yeni rejim, onları tarihî bir sıkışmışlıktan, yani iki tür baskıdan aynı anda kurtarıyordu: Geleneksel Dönme liderliğinin iç baskısı ve onlara kuşkuyla bakan geleneksel müslüman toplumunun dış baskısı. Bu çifte kurtuluş imkânı, Kapancıları kısa sürede Cumhuriyet idaresinin ateşli destekçileri hâline getirmiş, cemaat liderlerinin 1920'lerin ortalarında aldığı rivayet edilen "bu kültürü sonraki kuşaklara aktarmama" ve tam entegrasyon (asimilasyon) kararı da bu motivasyonla şekillenmiştir (Şişman, 2015: 353).

Dr. Ethem'in özel hayatı da tam olarak bu stratejik kararın belirlediği sınırlar içinde şekillenmiştir. Aile, köken bilgisini dış dünyaya ve hatta ailenin en küçük fertlerine karşı sıkı bir "sır" olarak muhafaza etmiş; bu durum, Cumhuriyet'in ulus-devlet inşası sürecinde cemaat kimliğinin nasıl bir tabu hâline geldiğinin mikro ölçekteki çarpıcı bir örneğini oluşturmuştur. Aile büyüklerinin uyguladığı bu mutlak suskunluk, söz konusu "gönüllü asimilasyon" kararının hane içindeki tatbikinden başka bir şey değildir.

Necile Hanım'ın çocukluk anısı, bu gizliliğin boyutlarını ve nesiller arası aktarımını gözler önüne serer. 1940'lı yılların başında, ilkokul çağındaki Necile, Osmanbey'deki bir gazete bayiinde gördüğü *Sebilürreşad*¹ dergisi kapağındaki Sabetay Sevi tasviri ve altındaki "Mehmed Aziz" isminden yola çıkarak ailesini sorgular. Koşarak eve gidip ninesi Makbule Hanım'a, "Bizim peygamberimiz bu mu?" diye sorduğunda aldığı tepki, korku ve inkârın iç içe geçtiği bir reflekstir. Makbule Hanım önce durumu yalanlasa da torununun ısrarı üzerine, "Evladım, bunu kimseye söylemeyesin. Bu büyük bir sırdır. Kimse bilmesin dönme olduğunuzu. Biz yahudi de değiliz. İspanyol dönmesi miyiz neyiz..." diyerek durumu kabullenmek zorunda kalır.

Bu yüzleşme anında ortaya çıkan en kritik detay ise gizli isimler meselesidir. Necile'nin "Senin Yahudice adın var mı?" sorusuna Makbule Hanım, "Benim yok, ama Ülfet nenenin var. Adı Rut." cevabını verir. Rut ismi, Avdetî kadınları arasında yaygın kullanılan İbranice kökenli bir isimdir ve ailenin cemaat içi hafızasının canlılığını kanıtlar. Ancak bu hafıza o kadar tehlikeli görülmektedir ki Necile, "Nene, senin adın Rut mu? Bundan sonra sana Rut dicem." diye bağırduğında, Ülfet Hanım dehşet içinde "Allah'ııııı!" der ve "Kapat o kapıyı! Kerime Hanım içeride..." diyerek evin hizmetçisinin duymasından endişe eder (Göksel, 2014).

Torununa susması için verilen 25 kuruşluk "sus payı", Şişman'ın tabiriyle ailenin yaşadığı "hatırlama endişesi"nin (s. 24) ve bu yükün nesiller arası aktarımının somut bir nişanesidir. Köken bilgisi, Dr. Ethem'in pozitivist dünyasında rasyonel bir zemine oturtulamadığı için, evin içinde "bilinen ama konuşulmayan" bir travma olarak varlığını sürdürmüştür.

1 Necile Hanım'ın aktardığı bu hatıra, sözlü tarih verilerinin doğası gereği barındırdığı kronolojik bir yanlışlığı (anakronizm) ihtiva eder. Zira *Sebilürreşad* mecmuası, Takrir-i Sükûn Kanunu çerçevesinde 1925 yılında kapatılmış ve yayın hayatına ancak Mayıs 1948'de tekrar başlayabilmiştir (Efe, 2009: 253). Necile Hanım'ın ilkokulun son sınıfında olduğu 1940'ların ilk yarısında derginin güncel bir nüshasının gazete bayii vitrininde yer alması tarihi olarak mümkün değildir. Şahidin, Sabetay Sevi (Aziz Mehmed Efendi) görseline dair travmatik hafızası canlılığını korumakla birlikte, mecmuanın ismi konusunda bir hafıza sürçmesi yaşadığı veya bu görseli o dönemde neşredilen muhafazakâr/tarihi içerikli başka bir mecmuada (*Büyük Doğu* vb.) görmüş olmasına rağmen zihninde dönemin sembol dergisi *Sebilürreşad* ile kodladığı anlaşılmaktadır.

Perde Arkasındaki Yıkım: Evlat Acısı ve “Kimyasal Teselli”

Hane içinde bu “suskunluk” yaklaşımı hâkimken, Dr. Ethem'in entelektüel üretimini ve mesleki yönelimini derinden etkileyen asıl “kırılma noktası” ise oğlu Hikmet'in 1930 yılında, henüz 20 yaşındayken veremden vefat etmesidir. *Terbiye-i İrâde* ile “irade”yi kaderin ve atâletin karşısına koyan Dr. Ethem, bu kayıpla sarsılmıştır. Torunu Neco, dedesinin bu tarihten sonra verem mütehassısı olduğunu belirterek, onun mesleki tercihinin arkasındaki trajik motivasyonu doğrular. O güne kadar dâhiliye ve mide hastalıkları üzerine çalışan Dr. Ethem, oğlunu elinden alan bu hastalığa karşı adeta şahsi bir savaş başlatmıştır. Reçete kâğıtlarına aldığı notlar ve mezar taşı için kaleme aldığı şiirler bir babanın çaresizliğini, insanî yönünü gösteren sarsıcı belgelerdir.

Dr. Ethem'in başlattığı bu “veremle savaş”, kamusal alanda bilimsel bir mücadele olarak görünse de evinin duvarları arasında sessiz bir yıkıma dönüşmüştür. Tanıklıklara göre, evlat acısına dayanamayıp ağır bir depresyona giren eşi Makbule Hanım, madde bağımlısı olarak morfin kullanmaya başlamış; Dr. Ethem de eşinin ızdırabını dindirmek amacıyla ona düzenli olarak morfin temin etmiş, hatta morfini eşine bizzat tatbik etmiştir (Göksel, 2021). Zamanla kendisinin de morfinman olduğu ve ailenin, kaybettiği oğlunun yasını yaklaşık yirmi yıl boyunca bu ağır “kimyasal teselli” ile sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Radyoda halka veremle mücadeleyi anlatan, rasyonel aklın, çelik gibi bir iradenin ve disiplinin savunucusu Dr. Ethem'in, özel hayatında mesleki araçlarını ailesindeki matemi dindirmek için kullanması ve bağımlılığa sürüklenmesi hayatın getirdiği en trajik tezatlardandır. Mahrem alanında baş edemediği devasa bir yasın ve bağımlılığın gölgesinde yaşaması, tıp tarihinin soğuk verilerinin ötesinde sarsıcı bir mikro-tarih kesitidir. Dr. Ethem'in 1945'teki vefatına kadar süren bu sürecin ardından eşi Makbule Hanım, bağımlılığını ani ve iradî bir kararla bir günde sonlandırarak hayata tutunmuştur.

Otorite, İmaj ve Soyadı: “Dr. Ethem Bakar, Her Hastalığı Çakar”

Bütün bu travmalara rağmen Dr. Ethem, torunu nezdinde güçlü bir figür olarak kalmıştır. Necile Hanım onun hakkında “Dedem esaslı adamdı. Bizi o yetiştirdi, çok iyi etti. Hayatta her şeyi yapmayı öğretti, çok güzel. Çok sevildim.” diyerek şahitliğini bildirir. Hane içinde Türkçe konuşulmasına gösterilen hassasiyet ve ailenin dönemin entelektüel çevreleriyle kurduğu ünsiyet, bu eğitimi şekillendiren unsurlardandır. Nitekim torununa “Necile” ismini, Dr. Ethem’in yakın dostu olan Mehmet Akif’in yakın arkadaşlarından Mithat Cemal Kuntay koymuştur (Göksel, 2021). Bu ayrıntı, ailenin dönemin edebi ve kültürel şahsiyetleriyle olan temasını göstermesi bakımından önemlidir.

Onun aile içindeki otoritesi, geleneksel bir baskıdan ziyade, *Terbiye-i İrâde*’deki pedagojik yaklaşımına uygun, “anlamaya ve yönetmeye” dayalı rasyonel bir otoritedir. Ancak bu rasyonellik, disiplinden taviz verildiği anlamına gelmez. Bilakis Dr. Ethem, hane içinde otoritesini tıbbi gerekçelerle tahkim eden otoriter bir hami edasıyla hareket etmektedir. Torunlarına karşı sergilediği korumacı fakat mutlak hâkimiyet, Necile’yi zatürre geçirmesi üzerine –eğitimi aksatmak pahasına– tam bir yıl okula göndermemesinde somutlaşır.

Bu otoriter ama soğukkanlı tutum, torunu Ethem’in mutfak tezgâhından düşüp kafasını vurduğu andaki tavrında da görülür. Anne Lütfiye panikle, “Eyvaaah! Çocuk aptal olacak!” diye feryat ederken, Dr. Ethem durumu sükûnetle karşılamış ve kızına; “Zaten o çocukluktan tam normal değildi. Fakat aptal olmaz... En çok kocan kadar olur. Bir şey olmaz. Yalnız, kaldırmayın, ben bakacağım.” diyerek krizi yönetir. Benzer şekilde, evde kırılan değerli bir vazoda eşinin öfkesine, “Olmaz diye bir şey yok. Hayatta her şey olur, o da kırılır.” diyerek verdiği tepki, olaylara yaklaşımındaki sükûneti gösterir (Göksel, 2014).

Dr. Ethem’in 1934 Soyadı Kanunu ile aldığı “Bakar” soyadı da aile hafızasında manidar bir detay olarak yer etmiştir. Necile Hanım’ın aktarımına göre, kelimenin Arapça kökenli “sığır/öküz” manası aile fertleri arasında latife konusu ya-

pılmışsa da Dr. Ethem, bu soyadını Türkçe “bakmak/muayene etmek” fiilinden mülhem, mesleki kimliğini vurgulamak gayesiyle tercih etmiş olsa gerektir. Bu soyadı, torunu küçük Ethem'in dedesi için uydurduğu ve hastalara kapıyı açarken söylediği şu tekerleme ile aile içi sözlü kültürün ve hafızanın simgesel bir parçası hâline gelmiştir (Göksel, 2014):

“Doktor Ethem Bakar / Her hastalığı çakar / Bir şırınga yapar / Buyruuun!”

Bu tekerleme, halkın genel kanaatini yansıtıp yansıtmadığı kesin olmamakla birlikte, torunlarının gözündeki “teşhisi kuvvetli, süratli ve mahir hekim” imajını ölümsüzleştirmesi bakımından değerlidir.

Sonuç olarak, duvarlarında “Paşa Baba” tablosuyla geçmiş, özel alanında yas ve bağımlılığı, kamusal alanında ise Batılı yaşam tarzı ve tıp ilmini barındıran bu hane, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin sancılarını, kimlik gizliliğini ve modernleşme çabasını en mahrem teferruatıyla yaşayan Dr. Ethem'in hakiki dünyasıdır.

Sonuç

Dr. Ethem Bakar'ın hayat hikâyesi, bir hekim biyografisinden ziyade, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinin zihinsel dönüşümünü temsil eden bir entelektüel portre olarak okunmalıdır. Selanik'in kozmopolit ikliminde filizlenen, Fransa klinikleri ve pozitivist literatürüyle şekillenen, Cumhuriyet modernleşmesiyle sentezlenen kimliği, onu bu geçiş döneminin özgün figürlerinden biri kılar. Dr. Ethem tıbbi kariyeri ile toplumsal sorumluluk bilincini harmanlayan, laboratuvar ile kütüphane, hastane koridorları ile cemiyet hayatı arasında köprü kuran “hekim-aydın” tipolojisinin unutulmuş ancak temsil gücü yüksek bir örneğidir.

Bu çok katmanlı mirasın merkezinde, şüphesiz *Terbiye-i İrade* yer alır. Yıllarca Jules Payot'nun eserinin bir tercümesi sanılan bu çalışmanın, esasen özgün bir telif eser olduğunun ortaya çıkarılması, Dr. Ethem'in salt bir aktarıcı olmanın ötesinde, inşa edici yönünü de görünür kılmıştır. “Garb'ın irfanı”nı merkeze

alan müellif, klasik İslâm düşüncesindeki nefis terbiyesi mirasını bilinçli bir epistemolojik tercihle geri plana iterken, Ribot ve Payot'dan devraldığı kavramları “millî terakki” idealine bağlayarak yerli bir teorik çerçeve teklif etmiştir. Bu çerçeve, erken Cumhuriyet'in beden, ruh ve ahlâkı bütüncül olarak eğitmeyi hedefleyen politikalarına da zemin teşkil etmiştir.

Makale, Dr. Ethem'in biyografisindeki kırılma noktalarının, onun entelektüel ve mesleki üretimini nasıl şekillendirdiğini de ortaya koymuştur. Özellikle oğlu Hikmet'in 1930'daki vefatı, bir babanın çaresizliğinin “sosyal hekimlik” misyonuna dönüştüğü trajik bir eşiktir. Bu tarihten itibaren veremle mücadeleye adanmış çalışmaları, Türk Tıp Cemiyetindeki neşriyat faaliyetleri ve İstanbul Radyosundaki konuşmaları, şahsi bir yasın kamusal bir hizmete tahvil edilmesidir. Ancak aile hafızasından süzülen tanıklıklar, irade ile kaderine hükmedebileceğini savunan pozitivist aydının, evlat acısı karşısında yaşadığı ontolojik çaresizliği ortaya koyar. Bu “dirayetli hekim” portresinin ardında, morfin bağımlılığının ve yasın gölgesinde süren sarsıcı bir “mahrem tarih” yatmaktadır.

Dr. Ethem'in Kapancı (Avdetî) kökeni ve Batı merkezli perspektifi, onun muhafazakâr çevrelerce mesafeyle karşılanmasını açıklayan sosyo-kültürel bir faktördür. Eserinin pozitivist tonunun baskınlığı ve yerli irfan geleneğine yabancılığı, *Terbiye-i İrâde*'nin neden toplum nezdinde hızla unutulduğu sorusuna da cevap sunar: Onun modernleşme teklifi, geleneksel okur için fazlasıyla seküler, radikal Cumhuriyetçi-reformcu elit içinse fazlasıyla birey ahlâkı merkezli bulunmuş olabilir.

Netice itibarıyla Dr. Ethem Bakar, kamusal alanda Batı bilimiyle toplumunu inşa etmeye çalışan “kurucu irade” ile mahrem alanda kimlik ve ölüm karşısında savrulan “insanî kırılğanlık” arasındaki gerilimin vücut bulmuş hâlidir. Birinci el kaynaklar ve sözlü tarih verileri ışığında hazırlanan bu makale, Dr. Ethem'i “meçhul” bir isim olmaktan çıkarıp literatüre kazandırmayı amaçlamıştır. Bununla beraber onun yeniden inşa edilen hikâyesi, sadece bir biyografik boşluğu doldurmakla kalmaz, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin sadece kurumsal değil, ağır bedeller ödenmiş zihinsel ve ruhsal bir süreç olduğunun en somut delilini teşkil eder.

Between Will and Fate: The Biography and Intellectual World of Dr. Ethem Bakar (1877–1945)

Ömer Faruk Can

Introduction and Historiographical Context

The transition from the late Ottoman Empire to the early Turkish Republic marks a period of profound transformation in terms of administration, politics, and society. Traditional historiography has predominantly narrated this process through the lens of institutional ruptures, legal reforms, and state-centric modernization projects. However, such macro-narratives often overlook the “capillary” details of transformation experienced at the individual level. Biographical studies of the era’s witnesses offer a crucial corrective, providing concrete embodiments of abstract historical shifts. This study focuses on one such forgotten figure: Dr Ethem Bakar (1877–1945).

“Can, Ö. F. (2026). İrade ve kader arasında: Dr. Ethem Bakar’ın (1877–1945) biyografisi ve düşünce dünyası. *Journal of Balkan Studies*, 6(1), 9-36.

Assist. Prof.Dr., Sakarya University, Sakarya-Türkiye, omerfarukcan@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3024-524X>

<https://ror.org/04ttnw109>

Balkan Studies Foundation
DOI: <https://doi.org/10.51331/A067>
Journal of Balkan Studies, 6 (1), 2026
balkanjournal.org

Received: 04.12.2025

Revision: 22.01.2026

Accepted: 31.01.2026

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

As a member of the “Medical School” (*Tıbbiyeli*) elite, Dr Bakar belongs to a generation that viewed medicine not merely as a clinical practice but as a tool for social engineering and national rejuvenation, unlike his more famous contemporaries—such as Dr. Abdullah Cevdet, the proponent of biological materialism, or Dr. Nazım, the activist politician of the Committee of Union and Progress—Dr. Bakar has remained in obscurity. This research aims to reconstruct his biography and intellectual world, arguing that his life story, spanning from the cosmopolitan atmosphere of Salonica to the republican modernization of Istanbul, serves as a microcosm of the “physician-intellectual” typology that was instrumental in constructing the mental infrastructure of modern Turkey.

Methodology and Sources

Constructing the biography of a figure who has been “forgotten” or “silenced” requires a multi-layered methodological approach. This study utilizes a diverse array of primary sources, including:

Periodicals and Press: An extensive scan of newspapers (e.g., *Journal de Salonique*, *Zaman*, *Cumhuriyet*) and medical journals (*Poliklinik*, *İstanbul Seririyâtı*) from the Second Constitutional Era to the mid-1940s.

Private Archives and Oral History: The study heavily relies on the private papers of the family and, crucially, the oral testimonies of Dr Bakar’s granddaughter, Necile Ülfet Berkel (1931–2022). Recorded prior to her death, these testimonies provide invaluable insight into the private sphere, particularly regarding the family’s concealed Sabbatean (*Dönme*) identity and the domestic traumas that contradicted Dr Bakar’s public persona of rational stoicism.

“Literary Archaeology”: A significant portion of this research is dedicated to correcting a bibliographic error regarding Dr Bakar’s major work, *Terbiye-i İrâde* (The Education of the Will). Through a forensic analysis of ephemeral documents—matching the address on a 1928 prescription pad (“Sebuhyan Apartment”) with a 1945 death notice and a photograph on a tombstone—this study definitively proves that the work is not a translation of Jules Payot’s book, as long assumed, but an original monograph.

Early Life: The Cosmopolitan Origins and Western Formation

Dr Ethem Bakar was born in 1877, a date confirmed by his own medical specialization thesis, likely in Smyrna. However, his family roots were deeply embedded in the Kapancı branch of the Sabbatean community in Salonica. The Kapancı community was distinguished by its openness to European culture, secular tendencies, and rapid integration into modernity compared to other Sabbatean sects. This socio-cultural background played a decisive role in shaping Dr Bakar's worldview. The "Pasha Baba" portrait, described in family anecdotes, depicts a forefather in an expensive uniform, symbolising the family's bourgeois status and their desire to integrate into the Ottoman bureaucratic aristocracy.

Following his education in Salonica, Dr Bakar attended the Imperial School of Medicine (*Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye*) in Istanbul, where he graduated in 1901. This institution served as a gateway to positivist thought for the Ottoman intelligentsia. His subsequent specialisation in France (1901–1905), likely supported by a state scholarship, was a pivotal period in his intellectual development. Studying internal medicine at the University of Montpellier under professors such as Paul Ardin-Delteil and interacting with the Parisian medical elite, he absorbed not only clinical knowledge but also the "mentalité" of the French Third Republic—specifically its emphasis on experimental psychology, pedagogy, and the "culture of will."

The Intellectual Legacy: *Terbiye-i İrâde* as a Project of Self-Construction

Upon his return to the Empire, Dr. Bakar became a prolific writer and public intellectual, particularly during the vibrant atmosphere of the Second Constitutional Era. His most enduring contribution is *Terbiye-i İrâde* (1909). This study challenges the classification of this text as a mere translation. While Dr Bakar acknowledged Jules Payot's *L'Éducation de la Volonté* as a structural model, he rewrote the content to address the specific "pathologies" he perceived in Ottoman society.

The book is structured into two parts: “General Knowledge,” dealing with the theory of will, and “Specifically the Education of the Will,” offering practical applications. Dr Bakar’s approach is radically Western-centric. He explicitly rejects traditional Eastern and Islamic sources of morality (such as al-Ghazali or Sufi ethics), opting instead for references to Kant, Ribot, and Dubois. A striking feature of the work is his fierce critique of local proverbs (e.g., “Less greed brings more loss”), which he dismisses not as folk wisdom but as “sophistries of the masses” that instill laziness and fatalism. For Dr Bakar, strengthening the individual will was not just a personal psychological goal, but a prerequisite for “national progress.” This perspective positions him as a bridge between the positivist idealism of the Young Turks and the pragmatic, secular citizen-building projects of the early Republic.

Migration, Class, and the “Burden of Silence”

The Balkan Wars (1912–1913) forced the family to migrate to Istanbul. However, unlike many Balkan refugees who arrived in destitution, Dr Bakar’s family successfully transferred their wealth and status, settling in the prestigious Şişli-Osmanbey district. Their residence, the “Zeki Bey Apartment,” with its 300-square-meter floor plan, service staff, and French-speaking environment, exemplifies the lifestyle of the Republican bourgeoisie.

Nevertheless, this integration came at a psychological cost. The study analyzes the family’s experience through Cengiz Şişman’s concept of the “burden of silence.” The Kapancı community, to which Dr Bakar belonged, adopted a strategy of “voluntary assimilation” into the secular Turkish Republic, viewing the new nation-state as a safe harbour from both internal communal pressures and external discrimination. This strategy manifested in the household as a strict taboo on discussing their origins. A poignant oral history account recounts how Dr Bakar’s wife, upon being questioned by her granddaughter about a picture of Sabbatai Zevi, revealed her secret name “Rut” (Ruth) in a moment of panic, only to immediately enforce silence (“This is a great secret”). This incident illustrates the deep intergenerational anxiety and the “secular survival strategy” adopted by the family.

The “White Plague” and the Private Tragedy

The narrative of Dr Bakar’s life takes a tragic turn in 1930 with the death of his son, Hikmet Ethem, from tuberculosis at the age of 20. This event marked a collapse of the rationalist optimism he had championed in *Terbiye-i İrâde*. The father who believed the will could conquer destiny was rendered helpless by the “White Plague.”

Transforming his grief into a professional crusade, Dr Bakar reinvented himself as a specialist in tuberculosis (phthisiologist). He traveled extensively to Swiss sanatoriums (Davos, Montana, Leysin) to study advanced treatments like pneumothorax, published scientific papers on the subject, and gave radio lectures to educate the public. However, the study reveals a stark contrast between his public activism and his private reality.

Behind the closed doors of the Zeki Bey Apartment, the family was consumed by grief. Oral testimony reveals that Dr Bakar’s wife, unable to cope with the loss, became addicted to morphine—a habit supported and administered by Dr Bakar himself, who eventually became dependent as well. This “chemical consolation” persisted for nearly two decades. The image of the “dirayetli” (strong-willed) doctor, who preached discipline and hygiene to the nation via the radio, privately succumbing to addiction in a house filled with the scent of medicine and mourning, offers a devastating critique of the limits of positivist rationalism.

Conclusion

Dr Ethem Bakar died in 1945, amidst the gloom of World War II and the anxieties of the Wealth Tax (*Varlık Vergisi*), which had disproportionately targeted minorities and “Dönmes.” He was buried in the Bülbülderesi Cemetery, in the section reserved for the Kapancı community, directly above his son.

This study concludes that Dr Ethem Bakar is a significant, albeit forgotten, archetype of the Ottoman-Turkish modernization process. His life embodies the

tensions of the era: the synthesis of medical science with social pedagogy, the successful economic integration of the bourgeoisie coupled with the suppression of ethno-religious identity, and the fragile veneer of rationalism over profound human tragedy. By reclaiming the authorship of *Terbiye-i İrâde* and reconstructing his biography through the “burden of silence,” this article fills a “missing link” in the historiography of Turkish thought. It suggests that the “physician-intellectuals” of this period were not merely importers of Western science but active constructors of a new selfhood—a project often realized at significant personal cost.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri ve Özel Koleksiyonlar

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Hariciye Nezareti İdare (HR.İD), 2032/7.

Emine Pirhasan Koleksiyonu.

Bakar, E. (t.y.). *[Oğlunun mezar taşı için şiir taslağı]* [El yazısı not].

Edhem. (t.y.). *Yemek rejimi* [Hasta bilgilendirme formu].

Edhem. (1928, 19 Temmuz). *[Reçete]*. Phebus Müzayede Evi.

Sözlü Tarih Kayıtları

Göksel, A. (2014, 26 Mart). *[Necile Ülfet Berkel ile mülakat]* [Ses kaydı]. Aslı Göksel Kişisel Arşivi.

Göksel, A. (2021, 17 Ekim). *[Necile Ülfet Berkel ile mülakat]* [Ses kaydı]. Aslı Göksel Kişisel Arşivi.

Dr. Ethem Bakar'ın Eserleri ve Yazıları

(Not: Bu bölümde yazarın kullandığı farklı imzalar [Edhem, Selanikli, Bakar] olsa da, kronolojik bir akış izlemek biyografi için daha anlamlı olacağından yayınlar, APA standardı gereği soyadına göre alfabetik dizilmiştir.)

Bakar, E. (1936a). Montana. *Poliklinik*, (34), 303-306.

Bakar, E. (1936b). Profesör Henri Vaquez. *Poliklinik*, (37), 27-29.

Bakar, E. (1936c). Difteri seromu ile tedavi edilmiş astma müşahedelerimiz (Türk Tıp Cemiyeti'nde tebliğ edilmiştir 5/12/1933). *İstanbul Seririyatı*, 18(2), 25-32.

- Bakar, E. (2023). *Terbiye-i irâde* (F. Z. Can & T. Uysal, Haz.). Ketebe Yayınları.
- Edhem. (1327/1909). *Terbiye-i irâde*. Asır Matbaası.
- Edhem. (1910). *Kızlara kırâat-ı sıhhiye*. Zaman Matbaası.
- Edhem. (1926). *Terbiye-i irâde*. Hüsn-i Tabiat Matbaası.
- Edhem, Erden, F., & Steinitz, K. (1938). Études sur un cas de lévulosurie essentielle. *Acta Medica Scandinavica*, 97(3-4), 455-472.
- Edhem, I. (1905). *Del'opothérapie stomacale par le suc gastrique naturel* [Tıp tezi]. Imprimerie G. Firmin, Montane et Sicardi.
- Ethem. (1933). Verem ve pünömotoraks. M. Osman (Ed.), *Sıhhat Almanakı* içinde (s. 339-342).
- Selanikli Ethem. (1933a). Kan küreyvelerinin teressüp sür'atini ölçmekte yeni bir teknik ve akciğer vereminde neticeleri. *İstanbul Seririyatı*, 15(10), 735-742.
- Selanikli Ethem. (1933b). Kan küreyvelerinin teressüp sür'atini ölçmekte yeni bir teknik ve akciğer vereminde neticeleri (Mabad). *İstanbul Seririyatı*, 15(11), 763-770.

Sürelî Yayınlar

- Echos de la Ville. (1905, 23 Kasım). *Journal de Salonique*, s. 1.
- Günlük radyo programı. (1937, 2 Kasım). *Kurun*, s. 5.
- Ölüm. (1945, 22 Kasım). *Cumhuriyet*, s. 2.
- Radyo. (1937, 19 Ekim). *Akşam*, s. 10.
- Soyadı alan yurtdaşların isimleri. (1935, 31 Ocak). *Kurun*, s. 7.
- Türk Tıp Cemiyeti toplantısı. (1936, 25 Eylül). *Akşam*, s. 3.
- Türk Tıp Cemiyetinde yeni idare heyeti. (1938, 9 Ocak). *Kurun*, s. 2.
- Türk Tıp Cemiyeti yeni heyeti idaresi. (1938, 9 Ocak). *Akşam*, s. 4.

Tetkik Eserler (Kitap, Makale ve Tezler)

- Akar, R. (2000). *Aşkale yolcuları: Varlık Vergisi ve çalışma kampları* (2. bs.). Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Aksu, E. (2018). *Selanik'te Türk edebî kültürü (1860-1912)* [Doktora tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi].
- Babaoğlu, R. (2020). *Mekteb-i Mülkiye (1859-1960): Tanzimat'tan Cumhuriyet'e bilimsel ve kültürel modernleşmenin kurumsallaşması*. Türk Tarih Kurumu.

- Beşikçi, M. (2025). Modern Osmanlı-Türk askerî tarihinde manzum ben-anlatıları: Askerî hafızadan duyguların tarihine. *Kadim*, (10), 23-48. <https://doi.org/10.54462/kadim.1728780>
- Doğan, İ. (2002). Sosyolojik düşüncenin Osmanlı'daki kaynakları: "Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası" örneği. *XIII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye sunulan bildiriler içinde* (C. 3, Kısım 2, s. 661-691). Türk Tarih Kurumu.
- Efe, A. (2009). Sebülürreşâd. *TDV İslâm ansiklopedisi içinde* (C. 36, s. 251-253). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erden, F. (1948). *Türk hekimleri biyografisi*. Çituri Biraderler Basımevi.
- Eyicil, A. (2004). *İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerinden Doktor Nâzım Bey (1872-1916)*. Gün Yayınları.
- Galante, A. (2000). *Sabetay Sevi ve Sabetaycılarının gelenekleri* (E. Ağca, Çev.). Zvi-Geyik Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (1981). *Bir siyasal düşünür olarak Doktor Abdullah Cevdet ve dönemi*. Üçdal Neşriyat.
- Hanioğlu, M. Ş. (1988). Abdullah Cevdet. *TDV İslâm ansiklopedisi içinde* (C. 1, s. 90-93). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (2005). Blueprints for a future society: Late Ottoman materialists on science, religion, and art. E. Özdalga (Ed.), *Late Ottoman society: The intellectual legacy* içinde (s. 28-116). RoutledgeCurzon.
- Özer, S. (2020). Türkiye'de 1923-1950 yılları arasında verem. *Turkish Studies*, 15(4), 867-883.